

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Веселина Василева ИВАНОВА

„Металитературни практики при Платон и Херодот и тяхната съвременна интерпретация по литературната теория на Богдан Богданов”

от Проф. д-р Стоян Илиев АТАНАСОВ (СУ „Св. Кл. Охридски”)

Приветствам решението на Веселина Василева да посвети своята дисертация на научната и на популяризаторската продукция на Богдан Богданов. Делото на Богданов е явление в нашата хуманитаристика. Със своите мащаби, новаторски дух и оригиналност то отдавна привлича вниманието на литературоведи и изследователи в областта на науките за човека. Всеки е чел по нещо от Богдан Богданов, но малцина са успели да обхванат цялото му творчество. Тъкмо това прави Веселина Василева в настоящия труд. Значимостта на нейния проект е безспорна. Богданов трябва да бъде изследван, коментиран и усвояван от днешните хуманитари.

В досегашното му творчество бих открил два периода. Първият, обхващащ близо три десетилетия, е изпълнен с многобройни изследвания на антични автори. Трудовете на Богданов от този период имаха пионерната заслуга да изведат българската класическа филология от лоното на позитивизма и да я обвържат с модерността. Прилагайки талантливо постановките на големи мислители от ХХ век (Бахтин, Лосев и др.), както и постиженията на структурализма, феноменологията, семиологията, Богданов обнови представата ни за античната култура, допринесе значително за по-осезаемото ѝ присъствие в България. Началото на втория период в интелектуалния път на Богданов съвпадна, а и се обяснява, със започналите промени у нас. Богданов посвети редица есета на важни страни от българската култура през 90-те години на миналия век. От тях се родиха книгите *Двете благополучия* (изд. „Отворено общество”, С., 1995), *Промяната в живота и текста. Реторични есета за трудностите на преобразуването* (изд. „Отворено общество”, С., 1998), *Европа, разбрана и правена* (изд. Планета 3, С. 2001), *Отделно и заедно* (изд. Планета 3, С., 2005), *Разказ, време и реалност в старогръцката литература* (изд. „Жанет 45”, С., 2012). Написани в период на преоценка на миналото, тези книги се отличаваха с уникалния си тон, в който разбирането и анализът надделяваше над отхвърлянето, а стремежът към духовна промяна намираше израз в последователно разчупване на смислово втвърдени понятия и категории. Предприетото от Богданов освобождаване на мисленето и на неговия концептуален апарат изведе публикациите му извън границите на отделната хуманитарна дисциплина, придаде им онази интердисциплинарност, желана от мнозина, но

постигана от малцина, без която днешният специалист трудно ще задържи вниманието на непосветените. И неслучайно студиите и есетата на Богданов от последните петнайсет години будят интерес повече сред философи и антрополози, отколкото сред „чистите” класически филолози.

Позволявам си да изтъкна всичко това, за да подчертая и актуалността, и значимостта на проблематиката, с която се е заела Веселина Василева. Началните страници на труда формулират ясно задачата на изследователката – да проучи металитературните практики у споменатите автори и да ги коментира през постановките на Богданов. Две думи за заглавието на дисертацията: то е непълно, доколкото освен Платоновите диалози и Херодотовата *История* трудът разглежда и други емблематични автори от гръцката античност като Омир, Хезиод, Пиндар, Епиктет, Еврипид. Дисертантката предлага широкообхватно изследване, което обхваща значителна част от старогръцката литература и представя трудовете на Богданов почти изчерпателно.

Ключово понятие в дисертацията е „металитературната практика”. На него Василева е посветила отделна глава в Уводната част. Няма да перифразирам изложеното в труда. От него става ясно, че под *металитература* следва да разбираме, най-общо казано, способността на текста да внушава и нещо друго. Тази негова иносказателност се явява смислова виртуалност, която прочитът на интерпретиращия актуализира, насочва, ограничава или разширява. Благодарение на своето металитературно измерение текстът става и разбираем. Тук опираме до важна постановка на Богданов, която Василева е формулирала програмно на с. 6: „Литературните текстове съдържат в себе си металитературни практики за разбиране, които отиват отвъд литературното, (...) съдействат на читателя да разбере текста, и то така, че да може да използва същата методология при разбирането и на други текстове (...), и на реалността”. Разбирането на литературния текст е сложен процес най-малко защото предполага вникване както в автономното смислово поле на текста, така и в един по-широк контекст – художествен или нелитературен.

Тук Василева се спира на една ключова постановка на Богданов, а именно, че контекстът на разбиращия винаги се различава от контекста на литературното произведение. Ще напомня също, че понятието „литература”, с което ние си служим днес, се е утвърдило едва от 18 век насам. Дотогава, и най-вече през гръко-римската античност, литературата обхваща всевъзможни книжовни практики: литературни фикции, историография, философски трактати, научни съчинения. В този смисъл изборът на съчиненията на философа Платон и на историка Херодот като основен корпус за изследване на металитературното, а оттам и на литературното, е напълно основателен.

Като литературовед Богдан Богданов е особено чувствителен към прехода от литература към реалност, от словесна към писмена практика, от

т. нар. говорене (тоест художествената и критическата речева дейност) към т. нар. правене. Изследвайки тези векторни процеси в рефлексивността на Богданов, Веселина Василева засяга може би най-същественото достойнство в идеите на този литературовед. От десетилетия насам по най-различни поводи Богданов убедително отстоява възгледи за неделимостта (или за изкуственото деление) на текст и контекст, на литература и реалност, на устно и писмено слово, на идентичност и другост в рамките на един и същи Аз, с други думи – на понятия и категории, които съвременното литературознание по принцип разграничава, и от които то конструира бинарни опозиции. Така Богданов утвърждава нова динамика в осмислянето на литературата. За мен тези възгледи са особено ценни във време, в което сме свидетели на откъсването на литературознанието от живота, на фрагментирането на хуманитарните дисциплини, на издигането на изкуствени прегради между тях.

Василева изтъква и друга идея на Богданов: литературната творба е образцова, доколкото изгражда модел за реалност. Именно тази плодородна постановка, която Богданов талантливо е илюстрирал многократно, се явява залог за познавателната и екзистенциалната стойност на литературата и на литературознанието. Разбира се, от равнопоставеността между литературата и извънлитературната реалност, дори ако последната има определено характер на културна практика, не бива да се правят изводи нито за тяхното тъждество, нито за безпроблемното им прехождане една в друга. Съзирам такъв уклон в твърдението на Василева, изведено от книгата на Богданов *Старогръцката литература*: „И в празника, и в текста винаги има специфични смислово несамостоятелни места, което, от една страна, изисква включването на смисъл и отвън и създава комуникативната ситуация, а от друга – блокира възможността за създаване на идеология” (с. 23). Въпросните „смислово несамостоятелни места” безспорно са мост, който ни извежда извън полето на литературата. Не съм сигурен обаче как тези места блокират навлизането на идеология. Мисля точно обратното: изначално нелитературна, идеологията обсебва някои творби за своите нужди като прониква в тях именно през „смислово несамостоятелните места”.

Друга важна идея на Богданов, която Василева излага пространно, е за ролята на т. нар. устност. „Устността, – уточнява Василева – представя елементи от действителността, които, вкарани в текста, провокират повече примерен смисъл и с това се открояват като силно литературни места, като свят, който винаги е такъв, от една страна, а от друга, е възможност за промяна на смисъла пак чрез реалността” (с. 23.). Разбирам идеята за „устност” като синоним на реалност, предхождаща литературата. Парадоксално и в същото време дълбоко вярно е прозрението на Богданов, че когато тази външна суровина бива вградена в художествения текст, тя

емблематизира неговата литературна природа. Възможността „устността“ да бъде признак за литературност позволява да мислим и обратното, а именно, че литературата може да носи истината за реалността и за живота.

С тези няколко позовавания на Уводната част на дисертацията целя да изтъкна уменията на Василева да долавя най-същественото в своя обект на изследване – постановките на Богданов. Тези постановки намират продължение или конкретна илюстрация в първа глава, озаглавена „Устността като модел за разбиране“. Тази глава представя на първо време аналитичните наблюдения на Богданов върху Омировия епос, търси също връзка между тях с постановки на съвременни философи и теоретици на литературата. За епоса Богданов много точно отбелязва: „Историята на старогръцката литература може да се разглежда като еволюция на влиянието на епическата поезия като смяна на типове художествено тълкуване на Омир“ (с. 56). А Василева добавя: „Важен е и фактът, че когато елините престават да разбират Омир непосредствено, започват да го тълкуват“ (пак там). Наблюдението ми се струва особено актуално: днес епосът е сред най-рядко практикуваните литературни жанрове, но всяка нова литературна теория се изпробва и търси своята легитимация – за добро или за зло – като предлага ново тълкуване на епически поеми, създадени в далечното минало.

Заглавието на втората подглава – „Омировият епос – вместо речник“ наемва с известна самоирония за подхода на Василева към трудовете на Богданов. С многобройните цитати от книгата на Богданов *Омировият епос* тази глава е своеобразна антология на книгата. В същото време тя е показателна за изследователския метод на Василева – не да полемизира с Богданов, а да го представя селективно. Ще отбележа, че авторката не е посочила страниците на многобройните цитати. Така читателят е лишен от възможност да види контекста, в който Богданов формулира едно или друго свое наблюдение. Затова и някои от цитатите или от твърденията на Василева звучат, меко казано, загадъчно. Например: „Мъдростта е отваряне на собственото дълбинно“ (с. 85). В това отношение имах проблеми да разбирам и голяма част от подглавата „Какво е устността днес?“. Изобщо там, където в изложението на Василева липсват конкретни примери, твърденията ѝ са неясни или многозначни.

Сложната материя, с която Василева борави, се прояснява във Втора глава – „Металитературни практики в диалозите на Платон“. Авторката изминава пътя, проправен от Богданов в някои негови предговори или коментари на отделни Платонов диалози, след което продължава сама и коментира **повечето** диалози на Платон (19 творби) като конкретна илюстрация на понятие или интерпретационна процедура, формулирани от Богданов по повод на други творби. Намирам тази глава за една от най-приносните и най-интересните в труда.

Подобен е и подходът на Василева в следващата Трета глава – „Металитературни практики в *История* на Херодот”. Перспективата за тълкуването на *История* като косвен размисъл за статута на разказа и на разказвача е зададена от Богданов. Но и в нея Василева намира много уместно собствената си гледна точка на коментатор. Предложените от нея повествователни типологии и конкретните изводи за онова, което някаква случка намеква, говорят както за наличието на будно литературно съзнание у Херодот, така за интерпретаторските умения на Василева. Приносният характер на тази глава също не буди съмнение.

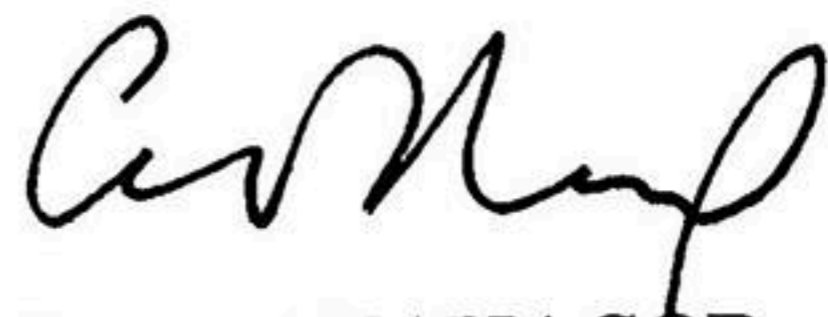
Със своите близо 100 страници последната Четвърта глава – най-дългата от труда – представя разгърнато основни теми и проблеми в изследванията на Богданов. Всички те са показателни за неговата теория. Въсщност, както Василева уточнява много правилно, Богданов се пази от теоретизиране. Неговите наблюдения, били те умозрителни, интуитивни или плод на ерудиция, винаги си запазват възможността за противоположно или най-малкото различно мнение и самият Богданов не се поколебава да го изказва, когато смята за необходимо. Заслуга на Богданов и полза за нас неговите читатели е, че теорията престава да бъде задължителна изходна или крайна точка. Тя обслужва интерпретацията с понятия, постановки и насоки на мислене, но не я задушавя. От въпросната глава става видно, че Василева е изследвала всички публикации на Богданов – книги, статии и изказвания на многобройните форуми и семинари, в които изтъкнатият литературовед с удоволствие участва от години насам. Особено ценно в труда на Василева е мястото, което тя е отредила на словото на Богданов – изящно, убедително, но най-вече отличаващо се с мощен евристичен заряд. Не ми е известно това творческо слово досега да е било изследвано. В това отношение работата на Василева е пионерна. Тя позволява да доловим и дълбокото единство в огромния брой публикации на Богданов, които – поне у мен – са оставяли впечатление за известно разпиляване на силите.

В заключителната част на труда Василева прави равносметка на постигнатото. Успяла е да обобщи и систематизира основните си изводи, без да повтаря казаното в изложението. Тези изводи по-скоро разкриват нови изследователски посоки, вместо да приключват изследването окончателно.

Ще добавя, че цялостният труд от 371 страници, библиографията и тематичният показалец са безупречно представени. Литературата на критическите изследвания е сравнително скромна и се свежда до преводи на български. За сметка на това списъкът с трудовете на Богданов и неговите изяви на форуми е изчерпателен.

Заключение: Налице е едно успешно изследване на значим автор, който на свой ред ни отвежда към златния фонд на гръцката антична

литература. По своя обхват, подредба и изчерпателност трудът е апостолски. Разбира се като във всяко апостолство и в това на Василева липсва критично отношение към изследвания автор, а епигонството взема превес над аналитичната дистанция. Аз не харесвам варваризмите на Богданов, например „устност“, „заедност“ или „самост“, и съжалявам, че Василева ги възприема като разбиращи се от само себе си. Изказът на авторката понякога е тромав, излишно усложнен. Тя обича тавтологични изрази от типа на „обговаря словото“ „репрезентира репрезентацията“ и др., които издават съмнителен езиков вкус. Но тези резерви не хвърлят сянка върху основното: с настоящата дисертация един от най-значителните български литературоведи става по-достъпен, по-разбираем и по-лесно използваем за всички изследователи хуманитаристи. Ето защо предлагам безрезервно на Веселина Василева Иванова да бъде присъдена образователната и научна степен „Доктор“.

Проф. д-р Стоян АТАНАСОВ

20 февруари 2016 г.
София